סוגיא בדף

פטור לקוח במעשר בהמה (בכורות נו)

גליון 513

איתא במשנה בדף נה: הלקוח או שניתן לו במתנה פטור ממעשר בהמה. ובגמ׳ מנא הני מילי. אמר רב כהנא דאמר קרא בכור בניך תתן לי כן תעשה לשורך לצאנך (דף נו.) מה בניך אין בלקוח אף צאנך ובקרך אינו בלקוח. והאי בבכור כתיב. אמר קרא כן תעשה, אם אינו ענין לבכור דלא איתיה בעשייה דברחם קדוש, תנהו ענין למעשר בהמה.

מבואר בגמ׳ דאם הבהמה לא נולדה אצלו אלא קנה אותה או שקיבלה במתנה, פטורה ממעשר בהמה.

ובהמשך הגמ׳, אי מה בנך אינו בלקוח כלל אף שורך וצאנך אינו בלקוח כלל, אלמה א״ר אסי א״ר יוחנן לקח עשרה עוברין במעי אמן כולם נכנסין לדיר להתעשר. אמר רבא אמר קרא תעשה, בשעת עשייה מיעט הכתוב. ופירש״י בשעה שהן ראויין להתעשר מיעט הכתוב שלא יהיו לקוחין, ובמעי אמן לאו שעת עשייה היא. והיינו דעובר לא שייך שיכנס לדיר להתעשר ולכן אין בו חסרון של לקוח. ואם קנה עובר ונולד אצלו חייב במעשר בהמה.

איתיביה ר׳ שמעון בן אליקים לר׳ אלעזר הלקוח חל על מחוסר זמן. ופירש״י שאם לקחו קודם שבעת ימים ללידתו שוב אינו נכנס לדיר להתעשר וכו׳ והא מחוסר זמן דלא שעת עשייה היא (דהא מחוסר זמן אינו נכנס לדיר להתעשר, שהרי אינו ראוי עדיין להקרבה) וחייל עליה דין לקוח. וזה סותר את מה שנאמר שבעובר לא חל פטור מצד לקוח כי עדיין אינו בשעת עשייה. אמר ליה זו אינה משנה, ואם תמצא לומר משנה, רבי שמעון בן יהודה היא משום ר״ש דאמר מחוסר זמן נכנס לדיר להתעשר וכו׳.

מבואר בגמ׳ דאליבא דר״ש חל דין לקוח במחוסר זמן אבל לחכמים אין פטור לקוח במחוסר זמן כמו שלא חל בעובר.

והנה הרמב״ם (פ״ו בכורות הי״ב) כתב הלוקח עשרה עוברים במעי אמן כולן נכנסין לדיר להתעשר שהרי ברשותו נולדו. ואח״כ (בהל׳ טו) אין הלוקח פטור אלא אם כן נלקח אחר שנראה להתעשר. לפיכך הלוקח טלאים בתוך שבעת ימי הלידה כשיגיע זמנם חייב לעשרן שכיון שאין מחוסר זמן ראוי להתעשר הרי זה כמי שלקח עוברים ונולדו ברשותו.

ולכאורה לפי המבואר בסוגיין שני דינים אלה הם דין אחד שלא חל פטור לקוח אלא בזמן עשייה, וממילא בעובר ובמחוסר זמן דעדיין אינם נכנסין לדיר להתעשר, לא חל בהם פטור לקוח. ואם כן צ״ב למה הרמב״ם חילקם לשנים, ובעובר לא ציין הטעם שלא היה ראוי להתעשר. ועוד קשה למה הוסיף טעם אחר, שנולדו ברשותו. וגם בהלכה השניה במחוסר זמן הוסיף הרי זה כמי שלקח עוברים ונולדו ברשותו, והרי שם לא נולדו ברשותו וטעם הפטור הוא כי עדיין לא הגיע הזמן שנכנסין לדיר להתעשר.

וחקר ביונת אלם מהו הפטור של לקוח האם הפוטר הוא השם לקוח שיש על הבהמה או דאין הלקיחה פוטרת ורק בעינן שיהא לעולם ברשותו ולא יהיה אצל רשות אחר. והקשה דבלקח מחו״ז אמאי אינו פטור מחמת שעכשיו לאחר שהגיע הזמן יש לו שם לקוח דהרי אין מעשה הלקיחה פוטרת אלא מה שנעשה שלו ע״י לקיחה ושם לקוח עליו. אלא מוכח דאין השם לקוח הפוטר אלא דבעינן שיהיה לעולם ברשותו. וזהו דילפינן מקרא דתעשה דלא צריך הך שיהא ברשותו אלא משעה שנראה לעשייה.

והוסיף לבאר דבמחו״ז הא דלא מתעשר הוא מגזיה״כ מיוחד אבל עובר פשוט שכל זמן שלא נולד ליכא ביה חיוב וצירוף מעשר כלל משום דהחיוב מעשר חל לאחר שנולד ובא לעולם. וא״כ נראה דאף בלא קרא דתעשה כיון דנתבאר דאין הפוטר השם לקוח ורק צריך שיהיה תמיד ברשותו א״כ הא פשיטא מצד הסברא דלא בעינן שיהא ברשותו אלא משעה שבאה לעולם. ולפי״ז מה דהגמ׳ מייתי מקרא דתעשה על עוברים ר״ל דמזה דאמרינן דינא דתעשה הראיה שאין הפוטר השם לקוח דא״כ הא יפטור השם לקוח שעליו שלאחר

כך, וע״כ דהפטור הוא מה שהיה הפסק רשותו, וממילא בעוברים אין צריך לקרא כלל. וזהו שלא כתב הרמב״ם גבי עוברים רק מפני שנולדו ברשותו ולא כתב דינא דתעשה רק גבי מחו״ז.

ויוצא שיש דין אחד של לקוח אלא דנתחדש בתעשה שאין הפטור מה שהוא הגיע לידו ע״י מקח אלא הדין הוא שמשעת עשייה בעינן שיהא שלו ללא הפסק. ולאחר שזה נתחדש הרי בעובר פשוט שחייב כי היה ברשותו תמיד שהרי נולד אצלו. ובמחוסר זמן שלא היה ברשותו מתחילתו נתחדש בפסוק דדי שהיה ברשותו מאז שהיה ראוי לעשייה, מהיום השמיני.

ולפי״ז מה שהוסיף הרמב״ם במחו״ז דהוי כמו שלקח עוברים ונולדו ברשותו פירושו דלאחר שנתחדש שהקובע הוא משעת עשייה אז למעשה הקונה מחו״ז הוא כמו הקונה עובר שנולד ברשותו.

והנה דנו האחרונים מה הדין אם מכר הבהמה וחזר וקנה אותה, האם פטור ממעשר בהמה מדין לקוח או לא. והביא המנחת חינוך (מצוה שס) ראיה מסוגיין, תני תנא קמיה דרב איזהו אתנן שנכנס לדיר להתעשר, כל שנתנו לה וחזר ולקחו הימנה, והא איפסיל ליה בלוקח. אישתמיטתיה הא דאמר רב אסי אמר רבי יוחנן לקח עשרה עוברין במעי אמן כולן נכנסין לדיר להתעשר, עכ״ל הגמ׳. ואם נאמר שבמכר וקנה אין פטור דלקוח מדוע הקשו דאיפסיל ליה בלקוח דהא נתן לה עבור אתנן וחזר וקנה ממנה. וע״כ דגם במכר וקנה חל פטור לקוח. וז״ל כיון שהיה עליהם שם לקוח פטור. והקשה למה השמיט הרמב״ם חידוש זה.

וכן הוא להדיא בתוספתא (פ״ז ה״ב) איזהו לקוח כל שמכרו לו וחזר ולקחו ממנו. והיינו דאפילו שקנה ממנו חזרה חל פטור לקוח.

אמנם בדבר אברהם (ח״א סי׳ כח) דחה את הראיה מהגמ׳ (עיי״ש באריכות) ודייק מהרמב״ם (בהגהה שם) דחייב כי הרמב״ם כתב (פ״ו בכורות ה״י) הלוקח טלאים פטורים מן המעשר עד שיוולדו ברשותו, משמע דאם נולדו ברשותו חייב ואפי׳ שמכר, אם חזר וקנה יהיה חייב.

ולפי הבנת היונת אלם דהדין לקוח הוא דבעינן שלעולם תהא ברשותו אז פשוט שיהיה פטור כי היה זמן שלא היה ברשותו, דלא די בזה שנולד ברשותו אלא מהזמן של הלידה בעינן שיהיה ברשותו תמיד. ונולד ברשותו מועיל שאם קנה עוברים או אפילו מחוסר זמן דנחשב ברשותו מהתחלת החיוב. אבל אין נולד ברשותו מחייב אם אח״כ יצא מרשותו.

אבל עדיין צ״ב לשיטתו למה הרמב״ם תמיד מזכיר דהוי כנולד ברשותו, גם בעובר וגם במחו״ז וגם ביסוד הדין של לוקח, שכתב (שם ה״ט) הלוקח טלאים וכו׳ הרי הם פטורים עד שיוולדו ברשותו. משמע שזה גוף המחייב ולא רק נקודת התחלה דמאז בעינן שיהיה ברשותו. ולכן חזר והדגיש זאת בכל הדינים.

אמנם בשיעורי רבנו משולם דוד הלוי (זבחים דף יב, עמ׳ קצז) הביא בשם הגרי״ז דהא דכתב הרמב״ם לגבי מחו״ז (שם הל׳ טו) דהרי זה כמו שלקח עוברים הוא ללמד שמחו״ז הוא מופקע לגמרי ממעשר ואין זה חסרון גרידא שא״א שתחול קדושת מעשר עליו כי א״א להקריבו בינתיים, ולכן אפי׳ לשיטת התוס׳ (בזבחים קיד) דהמקדיש מחוסר זמן בדיעבד חל אבל במעשר בהמה לא חל כלל דהוי כעובר.

ולפי דבריו יוצא שהרמב״ם הדגיש דהוי כעובר כדי ללמד דין במחוסר זמן אבל לכאורה מזה שחזר הרמב״ם על פרט זה כמה פעמים משמע דהוא יסוד הפטור של לקוח.

והנה בחולין (דף קלו:) לענין האם ילפינן ראשית הגז מבכור או מעשר בהמה לגבי טרפה מונה הגמ׳ דינים של כל אחד כדי לברר איזה יותר דומה לראשית הגז. ושם נאמר שלקחו בשותפות נתנו וכו׳. והיינו שמעשר בהמה פטור בלקוח ופטור במתנה, והם נמנים כשני דינים. והעיר במנחת אברהם (עמ׳ רצז) דאם הדין של לקוח הוא דבעינן שיהיה כל הזמן שלו, לא שייך לחלק בין לקוח למתנה, דבשניהם הרי לא נולדו ברשותו. וע״כ דהוי דין שהמקח פוטר, ויש עוד דין שהמתנה פוטרת, ולכן נחשבים כשנים. ובזה רצה להוכיח דבדין לקוח יש שני דינים, דבעינן שיוולד ברשותו ויש עוד דין שמקח פוטר (עיי״ש שדן באריכות בדברי הטורי אבן במס׳ ר״ה דף ח שהקשה אמאי בעינן לדרשה שלקוח פטור, תיפו״ל ממעשר דגן שפטור בלקוח והרי הוקש מעשר בהמה למעשר דגן. ורצה במנחת אברהם ליישב דבמעשר בהמה יש דין נוסף ולכן פטור אפילו במכר וחזר ולקח). הרי שלמד במנחת אברהם דלא כדברי היונת אלם אלא עצם המקח פוטר.